

Gezien, gehoord, gelezen

Jaco Schouwenaar

Tussen Beurs en Binnenhof. J.W. van den Biesen en de politieke journalistiek van het Handelsblad (1828-1845)

Amsterdam (Prometheus), 1999, ISBN 9053338748

Vanaf het einde van de achttiende eeuw veranderde de staatkundige ordening van Nederland langzaam en schoksgewijs in een steeds opener en democratischer bestel, een ontwikkeling die pas in de eerste helft van de twintigste eeuw definitief beslag kreeg. Niet langer was politiek een voorrecht van een gesloten en autocratisch regerende elite, maar een zaak van velen. De opkomst van de massa als politieke factor leidde tot de erkenning van de publieke opinie: de openbare mening, zoals die door de meerderheid van de bevolking wordt gedeeld. Die kan alleen bestaan wanneer het publieke debat toegankelijk is voor alle burgers. Openbaarheid is daarom de basis van het democratisch bestel.

Onmisbaar bij het ontstaan van openbaarheid was de drukpers. Het publieke debat kwam in de achttiende eeuw op gang in kranten, tijdschriften, pamfletten en leesgezelschappen, en sindsdien vervult de pers in een democratische samenleving een centrale rol als informatiemedium, voorlichter, richtingwijzer en waakhond van het algemeen belang. Wie geïnteresseerd is in de opkomst van de moderne dagbladders in de negentiende eeuw, kan niet om die politieke rol van veel kranten heen.

In het tweede kwart van de negentiende eeuw was de verhouding tussen pers, politiek en publieke opinie nog pril, ongestructureerd en vaak moeizaam, zo blijkt uit de dissertatie van Jaco Schouwenaar, *Tussen Beurs en Binnenhof*. Centraal in dit boek staat Jacob Willem van der Biesen (1797-1845), die tussen 1828 en 1845 als hoofdredacteur en directeur van

het *Algemeen Handelsblad* de grondslagen legde voor het moderne Nederlandse krantenbedrijf. Uitvoerig beschrijft Schouwenaar de geleidelijke politisering van het *Algemeen Handelsblad*, dat aanvankelijk hoofdzakelijk handels- en zakennieuws bevatte, maar in de jaren dertig en veertig van de negentiende eeuw onder leiding van de ambitieuze krantenondernemer Van der Biesen uitgroeide tot een machtsfactor van betekenis, onafhankelijk opererend van de politiek maar met grote invloed op het regeringsbeleid, de houding van de Tweede Kamer en de openbare meningsvorming.

De politieke rol van de dagbladders, en daarmee eigenlijk de moderne dagbladders zelf, was in Nederland relatief laat op gang gekomen. Ten tijde van de Republiek was het kranten nauwelijks toegestaan te schrijven over binnenlandse en politieke onderwerpen, omdat de machthebbers dat als te bedreigend beschouwden. Buitenlands nieuws mocht echter wel gepubliceerd worden en werd zelfs gestimuleerd, omdat dergelijke informatie van belang kon zijn voor de internationale handel. Een binnenlandse politieke pers ontkiemde tijdens de woelige patriottentijd, maar was geen lang leven beschoren. De strenge perscensuur die de Franse overheersers vervolgens instelden, verdween weliswaar in theorie na 1813, maar slechte economische omstandigheden en politieke apathie maakten de voedingsbodem voor een dagbladders in Nederland bijzonder ongunstig. En dan was er nog het beruchte dagbladzegel, de zware belasting op papier en advertenties die pas in 1869 zou

worden afgeschafte en die het uitgeven van kranten economisch gezien tot een weinig aantrekkelijke bezigheid maakte.

Van der Biesen had dan ook niet echt politieke motieven toen hij in 1825, op 28-jarige leeftijd, het blad *Waarenberichten* ging uitgeven. Hij was toen nog firmant van een bekend Amsterdams beursmakelaarskantoor en hoopte dat zijn tweewekelijks verschijnend blaadje met handelsberichten, prijslijsten en beursoverzichten zou bijdragen aan een opleving van handel in Nederland, die sinds de Franse tijd sterk was ingezakt. Van der Biesens gedrevenheid was deels journalistiek van aard: hij zette zich af tegen de in commerciële en financiële kringen zo gebruikelijke geheimhouding en geslotenheid. Hij was een fervent voorvechter van openbaarheid en eerlijke informatievoorziening, omdat hij meende dat daarmee de handel en dus het algemeen belang het meest was gediend.

Van der Biesen beschikte over een omvangrijk netwerk van contacten op de Beurs en andere belangrijke handelsplaatsen, wat samen met zijn zakelijke en organisatorische talenten en een scherp journalistiek inzicht *Waarenberichten* tot een succes maakte. De gunstige ontvangst van het blaadje bracht hem op het idee een krant te gaan uitgeven die zich in de eerste plaats zou richten op een onafhankelijke informatievoorziening ten behoeve van de Amsterdamse handel. Op 5 januari 1828 rolde het eerste nummer van het *Algemeen Handelsblad* van de drukpers.

De nieuwe krant werd al spoedig veel gelezen. Hoofdredacteur Van der Biesen werd een invloedrijk en bekend figuur in Amsterdamse handelskringen, en in toenemende mate ook daarbuiten. Hoewel hij streefde naar een onafhankelijke en primair economische berichtgeving kon hij zich niet onttrekken aan de politieke onrust in die dagen. Vooral de woelige gebeurtenissen in het revolutiejaar 1830 bezorgden hem veel nieuws. De onlusten in de zuidelijke gewesten hadden directe gevolgen voor de Beurs en de handel, en de berichtgeving hierover vormde een steeds belangrijker

bestanddeel van de redactionele kolommen. Vanaf 1 oktober 1830 ging het *Algemeen Handelsblad* zelfs zes dagen per week verschijnen, waarmee het de eerste moderne krant in Nederland werd. Politieke commentaren en opiniërende artikelen werden steeds belangrijker, en het debat over de Belgische opstand dat briefschrijvers al maandenlang in het *Handelsblad* voerden, gaf de krant een politieke kleur: de meeste schrijvende lezers bleken voorstanders van afscheiding van België te zijn.

Dat dit in handelskringen een weinig geliefd standpunt was merkte Van der Biesen aan den lijve toen hij op 29 oktober 1830 zijn dagelijkse gang naar de Amsterdamse beurs maakte. De avond daarvoor had het *Handelsblad* weer berichten gepubliceerd over de successen van zuidelijke opstandelingen. Dat had de vaderlandse gemoederen van de Amsterdamse beursmakelaars ernstig verhit, en zodra Van der Biesen binnenstapte klonk het dan ook dreigend: 'Vermoordt hem! den schelm! den oproermaker!' Hij werd gemolesteerd en opgejaagd en moest rennen voor zijn leven, totdat hij door de politie in veiligheid werd gebracht. Dit was de tol voor het bedrijven van onafhankelijke journalistiek. Geschokt legde Van der Biesen nog diezelfde dag zijn functies bij het *Algemeen Handelsblad* neer, en vertrok ontgoocheld naar het buitenland.

Enkele maanden later keerde hij echter weer terug naar Amsterdam en hervatte zijn werk bij het *Handelsblad*, dat sinds zijn vertrek kwalitatief sterk was achteruitgegaan. Deze periode markeert volgens Schouwenaar het definitieve begin van de politisering van het *Algemeen Handelsblad*. In ongeveer tweederde van zijn bijna 400 bladzijden tellende boek beschrijft hij nauwgezet en gedetailleerd hoe de krant tussen 1830 en 1845, onder leiding van Van der Biesen, steeds politiever van karakter werd, en daardoor steeds meer invloed kreeg op het Binnenhof, in de departementen en in het koninklijk paleis. Het *Handelsblad* groeide uit tot de belangrijkste vertegenwoordiger van de politieke pers in Nederland, gaf vorm,

inhoud en richting aan de publieke opinie en speelde een essentiële rol in de talrijke maatschappelijke veranderingsprocessen gedurende deze periode.

Ofschoon dit alles niet zonder strubbelingen ging, leest de ontwikkelingsgeschiedenis van het *Algemeen Handelsblad* als een succesverhaal. Dat geldt minder voor het leven van Van der Biesen, die naar voren komt als een ambitieuze, idealistische en kwetsbare figuur met een complexe persoonlijkheid, voortdurend worstelend met gevoelens van maatschappelijke miskening, achtervolgingswanen en perioden van depressie en somberheid. Enerzijds wilde hij een man van aanzien zijn, anderzijds een onafhankelijk courancier. Dat hij er niet in slaagde die aspiraties met elkaar te verenigen viel hem steeds zwaarder. Uiteindelijk maakte de gekwelde hoofdredacteur in 1845 waarschijnlijk bewust een einde aan zijn leven, door tijdens een bootreisje in Duitsland over boord te springen, hoewel de omstandigheden waaronder hij de dood vond nooit helemaal zijn opgehelderd.

Met *Tussen Beurs en Binnenhof* levert Jaco Schouwenaar een waardevolle bijdrage aan de tegenwoordig bloeiende discipline van de

persgeschiedenis. Vooral de eerste vier hoofdstukken zijn voorbeeldig. Daarin beschrijft hij onder meer de samenstelling en werkzaamheden van de redactie en de omgevingsfactoren die van invloed waren op de journalistieke cultuur. Zo had het beroep van journalist in die dagen zo'n slechte reputatie, dat vrijwel alle bijdragen aan de krant anoniem werden geleverd, waardoor het reconstrueren van de redactiesamenstelling voor een historicus geen eenvoudig karwei is. Interessant is ook het hoofdstuk waarin een profiel wordt geschetst van de lezers van het *Algemeen Handelsblad*. Jammer is dat de stijl waarvan Schouwenaar zich bedient, nogal eens verhullend is en de indruk van oubolligheid wekt. Hij schrijft statig ambtenarenproza dat af en toe op de lachspieren werkt: iemand die in de gevangenis zat heeft 'op penitentiaire wijze moeten boeten' (blz. 49) en Van der Biesens mogelijke zelfmoord heet bij Schouwenaar 'een suïcidaal bepaald levenseinde' (blz. 374). Waarschijnlijk is het de veelvuldige omgang met negentiende-eeuwse geschreven bronnen geweest die het stilistisch vermogen van de auteur heeft aangetast. Maar het zijn slechts minieme smetjes op een uitstekende studie.

Eric Smulders